

Annus Gábor:

"ZÁGON FELÉ MUTAT EGY HALOVÁNY CSILLAG"^x

- 300 éve született Mikes Kelemen -

1717. október 17. Gallipoli. Közel négy heti tengeri hánykolódás után kiköt a Gabriel Angyal nevű hajó, fedélzetén Rákóczi fejedelemmel és negyven tagú kíséretével. A kíséret tagjai közt van egy 27 éves ifjú, aki már egy évtizede él a fejedelem udvarában, aki követi Rákóczit a száműzésbe is, mindhalálig. Ez az ifjú - Mikes Kelemen.

A Háromszéki-havasok által ölelt Zágontól nagyon nagy utat tesz meg Mikes a Márvány-tenger partján fekvő Tekirdagig, vagy ahogy a bujdosók nevezik - Rodostóig. Nagy utat térben is, időben is, képletesen is.

A kezdőpont Zágon, a végpont Rodostó.

Zágon jelenti a lélek örök vágyódását az elveszített paradicsom után. Ez a paradicsom, a szülőföld és a gyermekkor kettőse, az életető erő a fél-évszázados idegenségben.

Hogy mi volt Rodostó a valóságban, s mi volt Mikes számára? Ebben az időben egy ártatlan poros, kedves kis fészek. Semmiben sem alávalóbb a háromszéki falvaknál, csak a Feketeügy helyett tenger mossa, hegyek helyett dombok övezik, fenyő helyett szőlő nő oldalain. De az igazi Rodostó, a Mikesé és a bennünk élő mégsem ez! Nem otthon, csak lakóhely: "megunt", "régí és szomorú" lakóhely.

"És mihent ide érkezett Bercsényi úr, mindjárt anagrammát csinált a város nevéből, és e jött ki belőle: Ostorod." - írja egyik levelében. Igen, ez az ostor cspkodott a bujdosókon, s leghosszabban éppen Mikesen.

Mikest két elválaszthatatlan jellemvonásával őrzi tudatunk. Az egyik a hűség. Hűség, sirig tartó ragaszkodás egy rendkívüli emberhez, Rákóczi fejedelemhez, s Rákóczin keresztül az ügghöz, a nemzet- és népfelszabadító szabadságharchoz.

x Részletek a szerző 1989-ben az irodalmi TDK-n II. díjat nyert munkájából.

Jelleme másik, soha el nem fakuló vonása a hazaszeretet. Egy emelkedett, elsősorban érzelmi fogantatású patriotizmus, amely a népi és emberi értékek tiszteletét helyezi előtérbe.

Szótárában, gondolkodásában, érzelmvilágában a haza egyértelműen, félreérthetetlenül Erdélyt jelenti. A "kedves Tündérország" neve, képe minduntalan fölbukkan a Leveleskönyvben. Világnézetének alapjegye a szülőföldjéhez való ragaszkodás, melyet a féltés egészít ki. Mikes Erdély érdekeit mindig, minden körülmények között a saját személyes érdekei elé helyezi.

Az ő Erdélye valóság is, mítosz is. Mítosz abban az értelemben, hogy kinagyított, egyedüliesített, lényegében egyszemélyes valóság. Érzelme, lírai valóság. A mítoszalkotásra az elszakítotttság, a távollét, a sóvárgás segíti vagy éppenséggel kényszeríti. A hontalanság, a bujdosás gyötrelmei elől menekülve alakítja ki irodalmi álmovilágát.

Ezt az álmovilágot be is kellett népesítenie. Ezért találta ki, ezért varázsolta testivé "Nénjét", P.E. grófnőt Constantinápolyból. A képzeletbeli grófnő ideális levelezőpartner. Csodálatosan beszélget, érti a finom tréfát, a rejtett maliciát, szereti a pletykát, a bókot, a szójátékot, a szellem könnyedségét. Egyaránt tűri a zsörtölődést s oktatást, panaszt s okoskodást.

Azonban a legfontosabb indíték a "Néne" megalkotására az, hogy Mikesnek szüksége volt egy székely asszonyra, akivel természetes otthonossággal lehet beszélni a távoli szülőföld gondjáról-bajjáról, a hazasóvárgásról; aki pótolja az otthont, a hazulról soha meg nem érkezett üzenetek örömét, édességét; aki - maga is bujdosó lévén - érzi az idegen kenyér keserűségét. Így válhat, így válik P.E. grófnő a szülőföld szimbólumává.

A szülőföld időbeli és térbeli távolsága, a nagy szeretet kissé elfogulttá teszi Mikest, de az alaptónus mindvégig az egészséges - és cseppet sem kritikátlan - szeretet. Él benne a hibáknak a józan, ésszerű meglátása, és az azokon való javítani akarás is. A múlt köti őt Erdélyhez, de a jövőt akarja szebbé tenni.

Birálja - jogosan - korának magyarországi, erdélyi közművelődési, oktatási helyzetét. Nemzet- és népnevelési programjának kulcsfogalma a hasznosság, közhasznúság. Személyes szülőföld-rajongása felelősséget érző elkötelezettséggé alakul. Látóköre a kör európai szintjéig tágul, s még számunkra, kései utódok és tanítványok számára is példázatosá nemesül.

Az évek múlásával - különösen Rákóczi halála után - egyre melankolikussabbá válnak a levelek. Mikes belefáradt a kopár évekbe, a reménykedő várakozásba, megunt a - tán - az írást is. A hétköznapok szürkeségébe csak a két moldvai fejedelemségben tett útja hoz egy kis változást, fellobantván kinzó honvágát: "Édes hazám havasai mellett mentem el: örömet bémentem volna Zágónba, de az Úr befedte előttem az oda vivő utakat."

A sor halála előtt, még egyszer - utoljára - kegyes hozzá. Megkapja az engedélyt az otthonával, rokonaival való levélváltásra. A fiktív levelek írását abbahagyja, nagy örömmel fog neki immár a valódi levelezésnek, nem tudja, hogy amit a sors egyik kezével ad, a másikkal elveszi. Mielőtt választ kaphatott volna harmadik hazaküldött levelére, Zágoni Mikes Kelemen 1761. október 2-án Rodostón pestisben elhunyt. Az Isten kivevé a legszékelyebb székelyt a bújdosásból.

"Ne kívánjunk hát egyebet az Isten akaratjánál.

Kérjük az üdvességes életet, a jó halált és az üdvességet, és azután megszűnünk a kéréstől, mind a bűntől, mind a bújdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Ámen."